

פרשת נח

בפרשתנו, מתוארת הטררגדיה הגדולה של הסתאבות האנושות ומחיקתה במי המבול, למעט נח ומשפחתו. בסיום אותו מבול, לאחר יציאת נח ומשפחתו מהתיבה, אומר להם הקב"ה את הדברים הבאים:

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת פְּנֵיו, וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ...
כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי, לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ, כִּי־רַק עֵשֶׂב נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל־
אֲדָם בְּשָׂר בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ...
שֶׁפֶךְ דָּם הָאָדָם, בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפֹךְ, כִּי בְּצֹלֵם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם.

לכאורה, הפסוק השני עומד בסתירה לפסוקים דומים מפרשת בראשית:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ, וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע, לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ.
וְלִכְל חַיֵּי הָאָרֶץ, וְלִכְל עוֹף הַשָּׁמַיִם, וְלִכְל רֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה, אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ...

בעוד ש'תפריטו' של אדם הראשון מורכב רק מן הצומח, הרי שאצל נח נוסף מרכיב בשרי לתפריט. חז"ל, שעמדו על סתירה זו, דרשו את הדרשה הבאה:

אמר רב יהודה אמר רב: אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה, דכתיב: 'לכם יהיה לאכלה [העשב] ולכל חית הארץ' - ולא חית הארץ לכם. וכשבאו בני נח התיר להם [בשר], שנאמר: 'כירק עשב נתתי לכם את כל'. יכול לא יהא אבר מן החי נוהג בו? [האם הותר לנח גם לקיחת איבר מן החיה בעודה בחיים?] - תלמוד לומר: 'אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו'.

דרשה זו של חז"ל, עומדת כרקע לדברי הרמב"ם בפתח ההלכות הנוגעות לבני נח:

על ששה דברים נצטווה אדם הראשון: על ע"ז, ועל ברכת השם [סגי נהור], ועל שפיכות דמים, ועל גילוי עריות, ועל הגזל, ועל הדינים [הקמת בתי דין], אע"פ שכולן הן קבלה בידינו ממשנה רבינו, והדעת נוטה להן, מכלל דברי תורה יראה שעל אלו נצטוו, הוסיף לנח אבר מן החי שנאמר: 'אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו', נמצאו שבע מצות...

במורה נבוכים, מסביר הרמב"ם את טעמו של איסור אבר מן החי:

הטעם (לאיסור אכילת) אבר מן החי הוא ש(אכילתו) מקנה אכזריות. כך היו עושים אז מלכי הגויים, וכן היו עושים לעבודה זרה, היו חותכים מהבהמה איבר מסוים ואוכלים אותו.

וכן:

הציווי לשחוט בעלי-חיים הכרחי, כי המזון הטבעי לאדם הוא מהגרעינים הצומחים מהארץ ומבשר בעלי-חיים.. ומכיוון שהצורך במזון טוב הביא להריגת בעל-החיים, היתה כוונה למיתה הקלה לו ביותר, ונאסר לענותו בשחיטה פסולה, לנחור אותו [להמית אותו בדקירה בגרון] או לחתוך ממנו איבר כמו שהבהרנו.

כן נאסר לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד, בתור סייג והרחקה פן יישחט הנלד לנוכח האם, דבר שיש בו צער גדול מאוד לבעל-החיים, שפן אין הבדל בין צער האדם וצער שאר בעלי-החיים...
זה גם הטעם לשילוח הקן.. (ואם התורה מתחשבת בייסורים נפשיים אלה בבהמות ובעופות, על אחת כמה וכמה בפרטי מין האדם בכללותו.)

כלומר, האיסור לחתוך איבר מבהמה בעודה בחיים, נגזר ממגמה כללית של התורה לעדן את האדם ולעקור ממנו אכזריות. כאשר יראה האדם שהתורה חסה על בעלי חיים הפחותים ממנו, יתעורר בוודאי לחוס על בני האדם.

כל אותן המצוות המעדנות את האדם מתוך יחסו לבעלי החיים, נכנסות תחת איסור כללי מפורסם, הלא הוא איסור 'צער בעלי חיים':

דברם [של חז"ל]: 'צער בעלי-חיים דאורייתא' [כלומר, האיסור לצער בעלי חיים הינו איסור מן התורה ולא מדברי חכמים בלבד] על סמך דברו [על בסיס הפסוק]: 'על מה הכית את אתננד', בא להביאנו לידי שלמות, כדי שלא תהיינה מידותינו מידות של אכזריות ולא נכאיב לשווא, ללא תועלת, אלא נתכוון לרחם ולחמול -

אף על איזושהי חיה המזדמנת במקרה - אלא בשעת הצורך [אלא אם כן יש צורך, ואז מותר לשחוט ולאכול בשר, כמו שכתוב:] 'כי תאָה נפשך לאכל בשר', ולא נשחט מתוך אכזריות או לשם משחק.

נקודות לעיון והעמקה

- I. מדוע לאחר המבול הנורא, שבא בעקבות קלקול האנושות, כל מה שראה הקב"ה לתקן בעולמו היה היתר אכילת בשר ואיסור אבר מן החי?
- II. בעוד שלשיטות אחרות איסור צער בעלי חיים נלמד ממצוות פריקה וטעינה, הרמב"ם למד זאת דווקא מדברי המלאך אל בלעם [כנראה ע"פ דרשה אבודה שמביא 'מדרש הגדול']. מה לדעתך ביטאה התורה בכך שאיסור זה נלמד דווקא מנכרי, דבר שאיננו מצוי במצוות אחרות?

אופיו המיוחד של איסור צער בעלי חיים, מגיע לידי ביטוי גם בגדרים ההלכתיים שלו; בעוד שמרבית הציוויים עמם אנו נפגשים בתורה, מתגבשים לדפוס של מצווה רשמית המנויה כחלק מתרי"ג מצוות [כגון: הלאו של 'לא תגנוב' וכד'], הרי שאיסור צער בעלי חיים איננו מנוי כלאו, אלא 'מרחף' לו מחוץ למסגרת הקלאסית של המצוות, על אף שהוא איסור לכל דבר.

נקודה נוספת, הקשורה לאיסור אכילת אבר מן החי, עולה מההלכות הבאות:

כל שאסור על ישראל משום אבר מן החי אסור על בני נח, ויש שבני נח חייבין ולא ישראל: שבני נח אחד בהמה וחיה, בין טמאה בין טהורה חייבין עליה משום אבר מן החי, ומשום בשר מן החי [וישראל חייב רק על טהורה]..

וכן חייב על אבר מן החי, ועל בשר מן החי בכל שהוא, שלא ניתנו השיעורין אלא לישראל בלבד [יהודי עובר על איסור זה רק אם אכל כזית ממנו, בעוד שגוי חייב אפילו בכלשהו].

כלומר, אצל הגויים גדרי איסור זה רחבים מהגדרים אצל ישראל.

נקודות לעיון והעמקה

- I. מדוע לדעתך איסור צער בעלי חיים איננו מנוי כיתר המצוות?
- II. מה הטעם העומד מאחורי הרחבת איסור אבר מן החי אצל בני נח?

אם נסכם את שראינו עד כה, נראה שהאיסורים צער בעלי חיים ואבר מן החי, מתייחדים בנקודות רבות:
א. איסור אבר מן החי לא היה כלול בקבוצה המקורית של הציוויים לאדם הראשון, והוא נוסף רק אחר המבול.
ב. איסור צער בעלי חיים איננו מנוי כלאו רשמי. ג. איסור צער בעלי חיים נלמד דווקא מגוי. ד. איסור אבר מן החי מורחב אצל הגויים.

העובדה שאיסור אבר מן החי נוסף רק לאחר המבול, מבטאת אולי את מרכזיותו בתיקון העולם. מה שנדרש לאנושות כדי לא ליפול לאותן תהומות שנפלה אליה לפני המבול, הוא היתר לאכול בשר, והאיסור לאכול בפראות ואכזריות ע"י נטילת האיבר בעוד הבהמה בחיים. ההיתר לאכול בשר מתעל את טבעיותו ופראיותו של האדם למקומות פחות אימיים – בעלי חיים, והאיסור לאכול אבר מן החי, שהורכב על היתר זה, מעדן ומזכך את הטבעיות העזה הזו. לאחר המבול, האנושות פונה לטיפול שורשי הנוגע ברבדים הבסיסיים ביותר: מה שהיה ברור עד כה – האיסור לאכול בשר נפש חיה, כנראה אינו באמת הולם את רמתה המוסרית של האנושות, ונדרש תהליך ארוך של עידון ע"י התרת הבשר בגבולות האכזריות.

על אף שאיסור אבר מן החי נראה אזוטרי בהשוואה לאיסורים האחרים – גילוי עריות, שפיכות דמים ועבודה זרה, הוא כנראה טומן בחובו את המפתח האמיתי לקידומה של האנושות שאחרי המבול. זו אולי גם הסיבה שאיסור צער בעלי חיים, בהיותו איסור כולל הנוגע לרבדים כ"כ בסיסיים ומהותיים בחיי האדם, איננו מנוי כלאו. דברים שעומדים ביסודו של אדם, בבסיס אנושיותו, אינם יכולים להתפרט למצווה ספציפית מוגדרת. בני נח, בהיותם מייצגים את האנושות בשלביה הגולמיים והטבעיים יותר, טרם זרח אורם של בני אברהם יצחק ויעקב, נדרשים יותר לעידונו של הרובד הטבעי והפראי משולח הרסן. לכן אצל בני נח מורחב איסור אבר מן החי בהשוואה לישראל, כיון ששם נדרש תיקון מעמיק ויסודי יותר. זו אולי גם הסיבה בגללה בחרה התורה ללמדנו את איסור צער בעלי חיים דרך גוי, על מנת ללמד על שייכותם המיוחדת לעניין זה.

